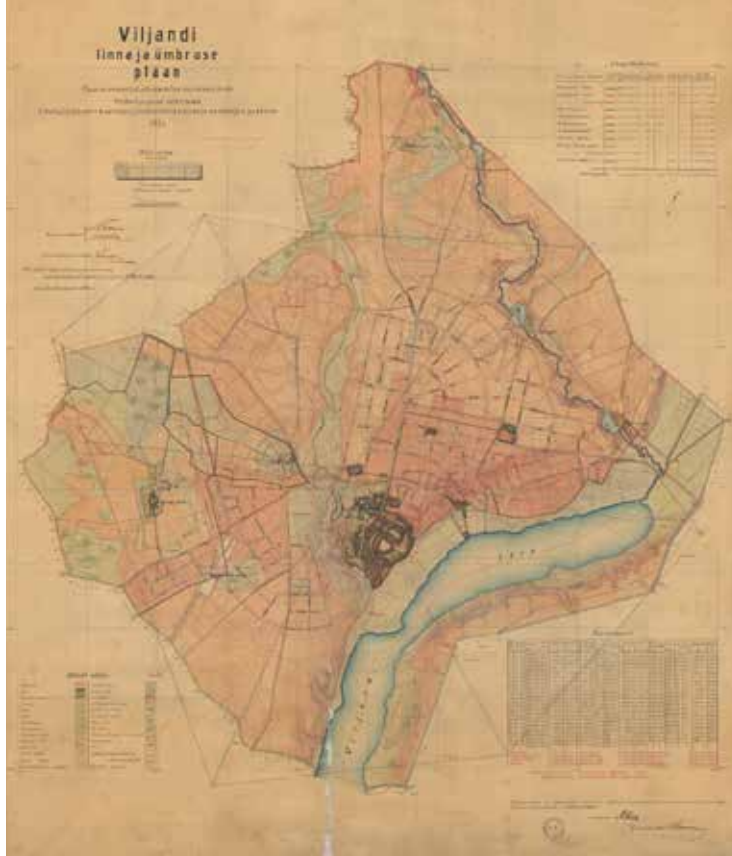

< Viljandi linna ja ümbruse plaan 1922. aastast. (Eesti Ajalooarhiiv)

1922. aasta planeerimisprojekti (arh Eugen Habermann) järgi alustati vanalinnast põhja poole radiaal- ja kaartänavatega Uueveski aedlinna hoonestamist. Kuna turg oli viidud vanalt keskväljakult C. R. Jakobsoni tänava algusesse, vähenes ajaloolise keskuse osatähtsus. Linna uueks peaväljakuks kavandati endise mõisapargiga külgnev ala Vaksali tänava ääres, kuhu ehitati 1927. aastal Eesti Panga Viljandi osakonna maja. Teise maailmasõja otsene lahingutegevus puudutas Viljandit minimaalselt, küll aga laastas linna 1944. aasta septembris toimunud põleng. Eriti palju maju hävis

Tartu tänavast lõuna pool Lossi ja Oru tänava ääres. Viljandi esimeste sõjajärgsete generaalsoonidega kavandati Tallinna tänava mitmekordset laiendamist ja sinna uue esindusväljaku rajamist ning vanalinna hoonestuse täielikku lammutamist. Võrreldes teiste väikelinnadega plaaniti Viljandi vanalinnas märksa suuremaid muutusi, kuid õnneks ei viidud neist ühtegi tegelikkuses ellu.

Seega saame keskaegse tänavavõrgu ning tsaari- ja eestiaegse hoonestusega Viljandit pidada üheks paremini säilinud vanalinnaks Eestis.

> Maarja-Magdaleena kirik (1901) on kujunenud Rapla sümboliks. Arhitekt Rudolf von Engelhardt. (Foto: H. Pärdi, 2016)

ALEVITE PÄRLEID

RAPLA

Heiki Pärdi

FOTOD: HEIKI PÄRDI

Raplat mainiti esmakordselt kirjalikult Taani hindamisraamatus aastal 1241, pool sajandit hiljem sai külast kirikukihelkonna keskus. Edasi kulges sinne elu suhteliselt vaikselt kuni 19. sajandi lõpuni, mil Raplasse hakkas koonduma käsitöölisi, kaupmehi ja muid ametimehi. Vana Alu kõrtsi ja kiriku lähedale ehitati uusi hooneid, nagu apteek (1866) ja kihelkonnahaigla (1889), siin oli ka hobupostijaam, võõrastemaja ja kaheksa poodi.

Edasist arengut mõjutas tugevasti kirikukeskusest kolme kilomeetri kaugusele rajatud raudteejaam (1900), mille ümber hakkas kujunema omaette asula. Samasse kanti ehitas Valtu mõis oma tellisetehase, mis Teise maailmasõjani oli Rapla kõige suurem ettevõte. Raudteejaama vahetusse naabrusesse ehitati 1920. aastail kohaliku tarbijate ühistu kauplus nr 2 ning 1930. aastate lõpus ka suur moodne jahuveski.

Rapla enesepildi kujunemise seisukohalt on olnud väga tähtis väikese keskaegse kiriku asemele 1901. a püstitatud uus kirik. Selle suurejoonelise uusromaanis stiilis paekivist hoone projekteeris arhitekt Rudolf von Engelhardt. Eesti maakirikute hulgas on see ainus paaristorniga hoone.

Alevikus hakkas tegutsema mitmeid ühiskondlike ühendusi: vabatahtlik tuletõrjeselts, haridusselts,

Muuseumitunnid **autsaiderkunstist** sügisvaheajal Kondase Keskuses

Registreerimine
tel. 5159387; 4333 968
www.kondas.ee

› Raudteejaam kandis algul Hermeti nime, sest asus Valtu mõisa maa peal. Ehitatud 1900. a. (Foto: H. Pärdi, 2016)

‹ Kunagine kihelkonnahaigla (Viljandi mnt 4). Ehitatud 1889. a. Hiljem on siin asunud miilitsajaoskond, KGB ja nüüd ärid. (Foto: H. Pärdi, 2017)

‹ Rapla Tarvitajate Ühingu kauplus nr 2 – sellist nime kandis algselt hiljem jaamapoena tuntud hoone (Viljandi mnt 89). Ehitatud 1924. a (Foto: H. Pärdi, 2017)

‹ Omal ajal (ehitatud 1926–1927) oli algkooli uus kõrge hoone (Kooli 8) madalate majadega harjunud alevikurahva silmis ilmselt päris pilvelõhkuj. (Foto: H. Pärdi, 2009)

~ Üks silmapaistvamaid, ehkki mitte parimas vormis olevaid Rapla tööstushooneid eelmise sajandi esimesest poolst on 1937. a valmis saanud jahuveski jaama juures (Jaama 1). (Foto: H. Pärdi, 2017)

laulu- ja muusikaselts, tarbija- te ühing, põllumeeste selts jmt.

1899. a oli alevikus 25 maja, kus elas umbes 130 inimest, 1913. aastaks oli Raplas elanikke juba kaks korda rohkem, siin elas 253 inimest. Eesti ajal jätkas alevik jõudsat kasvamist: 1934. aastaks oli nii majade kui ka elanike arv taas mitmekordistunud – elumaju oli 137 ja elanikke 994.

Aleviku peatänavaks kujunes Tallinna maantee, mille äärde koondunud väikesed töökojad ja kauplused paiknesid alevitele iseloomulikult elu-ärihooneis.

1926. a kerkis seni ühekordsesse alevikku väga kõrgena tunduv algkooli uus hoone, mille projekteeris Harju maa-valitsuse ehitustehnik Karl Jõgi. Eeskuju oli ta võtnud arhitektide Erich Jakoby ja Franz de Vriesi koolimajade arhitektuurivõistlusel I auhinna võitnud tööst.

‹ Eduard Rossi elumaja (Tallinna mnt 29) on tüüpiline 1920. aastail ehitatud alevimaja. (Foto: H. Pärdi, 2017)

‹ Igas alevis on üks teistest peajagu edevam maja. Raplas on selleks 1920. aastail ehitatud kaupmees Johann Jaasi elu-ärihoone (Tallinna mnt 23). (Foto: H. Pärdi, 2017)

‹ Ühe kohaliku teenekama ärimise ja kultuuritegelase Jaan Rütmani maja (Tallinna mnt 27) on hea näide 1930. aastate puutarhitektuurist. (Foto: H. Pärdi, 2017)

‹ Loomaartist Artur Langeste (Langer) ehitas oma stiilse maja (Tallinna mnt 35) koos väikese ravilaga tagaõues 1936. a. Siin elas hiljemgi rajooni peaveterinaararst Ants Roosalu ning tema poeg, samuti loomaarst Jüri Roosalu. (Foto: H. Pärdi, 2017)

› Alevi südames (Tallinna mnt 12) asuv Rapla Ühispanga moodne hoone (1932), mille projekteeris arhitekt Karl Burman, on praegu ehitismälestisena riigi kaitse all. (Foto: H. Pärdi, 2017)

› Rapla Haridusseltsi rahvamaja hoonele (1933) tegi eelprojekti K. Burman, ent töö lõpetasid August Volberg ja Edgar Velbri. Praegu on hoone riikliku kaitse all. (Foto: H. Pärdi, 2008)

~ Rahutu ilmega suurem puumaja (1937, Aia 14) iseloomustab hästi 20. sajandi alguskümnendite alevielaniku pürgimusi. (Foto: H. Pärdi, 2016)

< Uus avar moodne funkkooli-maja ehitati Raplas valmis Teise maailmasõja hakul 1940, arhitekt Rein Raidna projekti järgi. (Foto: H. Pärdi, 2017)

< Kohaliku äriemehe Bernhard Rumbergi 1939. a ehitatud esinduslikus majas (Viljandi mnt 9) seadis ennast nõukogude ajal sisse kohalik poliitladvik. Siin asus kompartei rajoonikomitee kontor. (Foto: H. Pärdi, 2017)

< Alu tee algusse, kirikust üle tee ehitati 1949. a suur ja oma aja kohta moodne haigla. (Foto: H. Pärdi, 2017)

< Alevi südamesse (Hariduse 3) ehitas tollane rajooni tarbijate kooperatiiv 1950. aastate keskpaiku endale stiilse ja soliidse peahoone kontori, kaupluse, kohvik-söökla ja restoraniga. (Foto: H. Pärdi, 2017)

< Alevi lääneserva ehitati 1950. aastate alguses kaks soliidset kivimaja Kuusiku lennuväebaasi ohvitseride jaoks. Pildil olev (Kuusiku tee 8) on kortermaja tänaseni, teises (Kuusiku 6) paiknevad praegu mitmed erinevad asutused. (Foto: H. Pärdi, 2017)

Teise maailmasõja hakul ehitati Raplasse mõned tänaseni linnapildis tooni andvad hooned, nagu arhitekt Rein Raidna projekti järgi valminud uus avar moodne koolimaja keskkooli jaoks ning tuntud kohaliku äriemehe Bernhard Rumbergi soliidne kahekordne elumaja, kus nõukogude ajal asus kompartei rajoonikomitee peakorter. Siinseid ruume on kasutanud ka raamatukogu, 1990. aastail kuulus maja Maapangale ning praegu on eravalduses.

Uus ajajärk Rapla arengus algas 1945. a, kui alevikust sai alev. Veelgi tähtsam oli aasta 1950, mil ühest tavalisest Harjumaa alevist tehti rajoonikeskus. Sellest tulenevalt sai Rapla pärast Eesti taasiseseisvumist maakonnakeskuseks ning 1993. a anti alevile linnaõigused. Aastal 2012 elas Rapla linnas 5632 inimest.

Juba enne rajoonide moodustamist (1950) ja „pealinaks“ saamist ehitati 1949. a Raplasse oma aja kohta moodne suur haigla.

Mõned aastad hiljem kerkis alevi keskele Hariduse tänavale rajooni tarbijate kooperatiivi peahoone, kus asusid kontori-ruumid, toidukauplus, söökla ja restoran.

Veidi eemale, Tallinna maantee äärde, rajati nn universaal-kauplus tööstuskaupade jaoks. Päril silmatorkava panuse Rapla 1950. aastate arhitektuuri tegid NSVLiidu relvajõud. Kuusiku lennuväebaasi ohvitseridele ehitati Kuusiku tee otsa kaks tüüpprojektijärgset soliidset kivist elumaja. Neile kahele lisandus veel peotäis pisikesi kokkupandavaid

puumaju, mida Soome pidi Nõukogude Liidule tarnima reparatsioonina. See kant sai kohalike seas tuntuks Veneküla nime all.

Raplas kui rajoonikeskuses hakkasid tegutsema mitmed kohalikud ettevõtted: KEK ja MEK, Autobaas nr 19, Teedevalitsus ja TREV. Teedevalitsuse käsutusse läks muuseas raudteejaama alevikku Eesti ajal ehitatud stiilne teemeistri maja, mille lähedusse rajati uus tootmiskeskus, samuti mitu suurt kortermaja.

Nõukogude ajal loodi Raplasse ka mitme suurfirma, Estoplasti, Tallinna Piimakombinaadi ja Keila Teraviljakombinaadi tsehhe ja osakondi. 1960. aastail ehitati alevi keskusse teenindusmaja ja laste spordikooli võimla, 1974–1984 püstitati sinna kahes järgus valminud suur haldus- ja kaubanduskeskus (arhitekt Helgi Margna).

1960. aastail hakati Mahlamäele tüüpprojekti järgi ehitama 4–5-korruselisi kortermaju. Suuremaid kortermaju ehitas sinna lähedale ka KEK, kes 1977. a püstitas Mahlamäe tänava äärde ainulaadse kaheksakandilise tüvipüramiidikujulise peahoone. Sellest, arhitekt Toomas Reinu projekti järgi ehitatud hoonest on kujunenud kahe torniga kiriku kõrval Rapla teine maamärk.

Uusimast arhitektuurist Raplas on silma jäänud arhitektuuribüroo RAF noorte arhitektide tööna vana tollakuuri ümberehitamise ja laiendamise tulemusel sündinud ärihoone Viljandi maantee ja Tallinn maantee nurgal, mis sai valmis 2012. aastal.

> Teemeistri maja (1939) Viljandi maantee raudteejaama poolses otsas (Viljandi mnt 92) esindab hästi 1930. aastate funktsionalistlikku stiili. (Foto: H. Pärdi, 2017)

> Põneva arhitektuuriga salapärase betoonhoone Viljandi maantee ääres võsas, endise teedevalitsuse maa-alal, on 1970. aastail ehitatud täispuhutava kilehalli kompressorihoone (Viljandi mnt 92a). (Foto: H. Pärdi, 2009)

> Viljandi maantee äärsele tühermaale laskis Rapla Teedevalitsus oma töötajale 1970. aastate hakul ehitada moodsa korterelamu (Viljandi mnt 77). Maja projekti oli arhitekt Tiit Krosmann algselt teinud Pärnuses kolmekorruselisena, siin lisati veel neljas korrus. (Foto: H. Pärdi, 2017)

> Kahekümnenenda sajandi teise poole Eesti arhitektuuri üks silmapaisvamaid tähiseid on arhitekt Toomas Reinu projekteeritud Rapla KEKi peahoone (Mahlamäe 10), mis ehitati 1977. a. Kaheksanurkses majas olid isegi prügiurnid kaheksanurksed. Viimastel aastakümnetel ei ole hoonele õiget otstarvet enam leitud. Hoone on alates 2014. aastast riikliku kaitse all. (Foto: H. Pärdi, 2017)

Loo kirjutamisel sain abi mitmelt inimeselt ning eriti tahan tänada Talvi Ainsart ja Vilma Tamme Raplast ning arhitekt Tiit Krosmanni.